

НЬОЙСКИЯТ ДИКТАТ ОТ 1919 Г. И НАКЪРНЕНИТЕ БЪЛГАРСКИ ПРАВА

Стоян Райчевски, София

В продължение само на един век, от 1815 до 1919 г., европейската дипломация допусна четири несправедливи решения по отношение на волята на народите за самоопределение: 1) Виенския конгрес - 1815 г.; 2) Парижкия мирен договор - 1856 г.; 3) Берлинския конгрес - 1878 г.) и 4) Версайлския (Ньойския за България) мирен договор - 1919 г. Те донесоха много страдания на европейските народи, които се опитаха да поправят неправдите, наложени им по волята на дипломатически решения, съобразени с егоизма на победителите и концепцията за т.н. „балансиране на равновесието” на силните, а не със справедливостта. Всеки от тези конгреси, повикани да уредят трайно отношенията между държавите в Европа и света, направиха грешки, заради които след това поколенията на Европа платиха скъпа цена.

Най-пагубни за победените в тези сблъсъци се оказаха решенията, взети на дипломатическата маса във Версайл, които прокараха пътя на само две десетилетия по-късно пламналата още по-ужасна и най-кръвопролитна в новата история на човечеството Втора световна война.

Първото от тази поредица грешно по отношение на справедливостта и правата на народите решение, бе взето на Виенския конгрес от 1815 г., който трябваше да затвърди мира и да уреди междудържавните отношения в Европа след падането на Наполеон, а всъщност погази възвишените идеали на Френската революция за самоопределението и самоуправлението на всеки народ в неговите етнически граници.

Второто такова решение дойде на конгреса, свикан в Париж през 1856 г., за да уреди отношенията в Близкия изток, създадени от Кримската война. Вместо да прибегне до едно цялостно и справедливо уреждане на балканския въпрос или да даде поне по-голяма сигурност и повече гаранции на подвластни на султана народи, той се задоволи само с една йезуитска редакция на стария текст и остави християните в Европейска Турция. Третата голяма несправедливост се прояви на Берлинския конгрес 1878 г. На този конгрес Европа отново, вместо да поправи предишните си грешки и особено тази, извършени през 1856 г., направи нови – разпокъса и току-що създадената обединена Санстефанска България. Последиците от Берлинския конгрес не закъсняха. Те станаха причина не само за Балканската и Междусъюзническата войни 1912 /1913 г., но и до известна степен за голямата Европейска или Първата световна война.

Висящите и трупащите се нерешени въпроси запалиха през 1914 г. кладата в Европа, която прерасна в световна война. На конференцията за мира в Париж през 1919 г. трябваше да се създаде нова основа, върху която да почива мирът в Европа и в света. След потоците кръв и страдания на милиони хора се яви нова надежда: въпросът за мира, по-точно блянът за „световния мир”, да се реши на основа на „правата на народите за самоопределение”, над които да бди едно Общество на народите. Тази нова основа на мира нямаше да се изгражда повече, както до тогава, в търсенето на едно военното равновесие на силите, а на прокламираните 14 точки от президента Уилсън, които трябваше да осигурят мир, основан на „справедливостта и сговора между държавите”, което винаги е било само един блян.

Преди още да започнат преговорите за мир в Париж през 1919 г. и преди още да е свършила войната – Силите, които трябваше да уредят отношенията между воюващите държави така, че те да отговорят на волята на народите, съгласно

прокламираните 14 точки, уверяваха света по време на войната, че този път следвоенното уреждане на границите в Европа ще бъдат решени с плебисцит и съобразно резултатите от допитване за народностното самоопределение на населението. Българското общество следеше с особено внимание европейската преса в напрегнато очакване на справедлив мир.

Този мир, основан на новите начала, трябваше да реши на масата на дипломатическите преговори онова, което България не успя да постигне с участието си във войните за освобождение и обединение на българите, останали извън пределите ѝ по силата на несправедливи международни договори: този от 1878 г. в Берлин и от 1913 г. в Букурещ. Но още през пролетта на 1919 г. прозвучават тревожни гласове, че дадените обещания за следвоенното очертаване на границите съобразно волята на народите, заради което България предварително едностранно излезе от войната и сключи примирие със силите от Съглашението в Солун през 1918 г., могат да се окажат без всякаква стойност, когато започне отново да се прекроява картата на Европа.

През време на своето пребиваване в Париж българската делегация фактически се оказва поставена в състояние на пълна изолация от външния свят. В хотел „Шато дьо Мадрид“, където тя е настанена, са забранени всякакви посещения на външни лица до сключването на мирния договор. Зданието се охранявало от стража и никой не можел да влиза или да излиза от него без съответното разрешение, всичко с благовидния аргумент, че това се правело за гарантиране сигурността на делегатите. Така българската делегация в Париж се оказва напълно лишена от възможността да се среща с членове на другите делегации. „Никой отвън не можеше да ни приближи – пише от Париж В. Ганев в писмо до Найчо Цанов на 6 август 1919 г. – с никого не можехме да се сношаваме, освен крадешком. Единствените сведения, които имаме засега, са новините от вестниците, тъй като официално, до връчването на договора за мир, нищо не ни се съобщаваше.”

Чрез своите офицери великите сили упражняват постоянен и строг контрол върху българските делегати, които се оказват в невъзможност да предприемат каквито и да е постъпки извън официалните в защита на българската кауза, нито да отговорят подобаващо на развихрилата се по това време във френските вестници клеветническа кампания против България.

Българската делегация не присъства на нито едно от заседанията на конференцията по обсъждането и изготвянето на договора за мир с България. Фактически не се осъществяват и никакви разговори между българските делегати и делегациите на страните победителки. Проектът за мирния договор се изготвя само от силите на Съглашението, за да се предостави тогава, когато е напълно готов на българската делегация като диктат.

На проведеното на 29 юли заседание на българската делегация се вземат няколко неотложни решения. Първото от тях е да се пригответи кратко изложение до конференцията за мир относно Тракия и Източна Македония, като възражение на Венизеловите претенции. Второто решение е продиктувано от появилите се в пресата съобщения, че от България щели да се поискат три милиарда обезщетение. Делегатите възлагат на финансовата комисия да подготви добре аргументирано изложение, в смисъл че разорената страна не е в състояние да понесе такова тежко финансово натоварване. Пак на 29 юли българската делегация изпраща до конференцията един обширен мемоар на българското правителство „Българският въпрос и балканските държави“, а един ден по-късно и подготвеното и много добре обосновано изложение срещу клеветническите материали в печата за извършени от българската войска престъпления по време на войната – „Истината по обвиненията срещу България”.

На 31 юли в комисията по териториалните въпроси започва официалното обсъждане на въпроса за южната граница на България. Френският представител Тардьо прочита становището на делегацията на териториалната комисия. В изложението си той обосновава исканията на Гърция за цяла Тракия – Източна и Западна. Според него, ако Западна Тракия останела на България, каквото е било положението преди войната, то съществувала опасност, тя да присъедини и източна Тракия. При едно такова положение голям брой гръцко население щяло да остане извън пределите на гръцката държава. Френският представител изтъква и още един аргумент против оставянето на Западна Тракия на България с излаз на Егейско море. Притежавайки излаз към Егейско море, България би могла в една военновременна обстановка да пресече морските пътища на Гърция към островите ѝ и към Мала Азия. България запазвала пристанищата си на Черно море и след неутрализирането на проливите тя щяла да получи свободен достъп до презморските пътища. Американският делегат Уайт възразява срещу аргументите на френския представител и настоява България да си запази Западна Тракия. Балфур подкрепя Френския представител и настоява категорично областта да се предаде на Гърция. Япония също застава на позицията на Англия и Франция, накрая това прави и италианският представител Титони, който заявява, че преобладаващата част от населението на Западна Тракия било гръцко и турско, а в Източна Тракия българите били мнозинство само в северната ѝ част, а в южната ѝ част преобладавали гърците. Като приема, че линията Мидия – Енос, която по Лондонския мирен договор бе международно призната граница между България и Турция, а сега ще бъде граница на планираната нова Цариградска интернационална държава, Титони предлага между България и Гърция да се прокара разделителна линия, която да е „в съответствие с националното разпределение.” Обсъжда се и вариант Западна Тракия да се присъедини към Цариградската държава.

Връченият на българската делегация проектодоговор е с обем 131 печатни страници, с общо 295 члена. Председателят Теодоров разпорежда на експертите да започнат веднага превеждането на текста на проектодоговора, чието съдържание се телеграфира шифровано в Министерския съвет в София. Представеният проект за мирен договор по своята несправедливост надхвърля далеч и най-песимистичните опасения. Запознавайки се с предоставения текст, българската делегация веднага се убеждава, че в него нищо не е останало от правата, обещани в 14-те точки на президента Уилсън. Той съдържа 13 части:

Първата му част се отнася за Обществото на народите, но България не е включена в списъка на страните учредители, нито в този на държавите, които са поканени да станат членове на тази световна организация. Втората част определя новите държавни граници на България.

Тя е най-болезнената, защото предвижда откъсване на изконни български територии.

В третата част се посочват задълженията, които България поема, за да гарантира свободното развитие на живеещите на нейната територия малцинства, каквито задължения не се налагат на Румъния и на Сърбо-Хърватско-Словенското кралство. Четвъртата част третира военните, морските и въздухоплавателните въпроси. Задължителната военна служба в България се премахва. Българската войска се свежда до 20 000 военослужещи, 10 000 жандармерия и до 3000 погранична стража, без войската да разполага с тежко въоръжение. Унищожават се българският военен флот и всички български военни кораби се предават на Съглашението. Унищожават се военната авиация и всички летателни апарати също се предават на силите победителки ...

Седмата част третира репарациите и обезщетенията, които България трябва да изплати. Репарациите се определят на 2 млрд. и 250 млн. златни франка, платими за 37 години, което се равнява на годишно изплащане по един и половина милиарда лева репарации при годишен приход на държавата по това време от само един милиард лева. Освен това България се задължава да доставя ежегодно в продължение на пет години по 50 000 т въглища от мина Перник на Сърбо-Хърватско-Словенското кралство, също и значително количество добитък на последното, както и на Румъния, и на Гърция. Осмата част се занимава с финансови клаузи и задължава страната да плати всички разноси на съглашенските войски, окупиращи страната след сключването на примирието и др.

Доста по-късно в България стават известни още по-големите заплахи, които са били надвиснали над страната под натиска на съседите. За тях пръв заговорва Данаил Крапчев през 1930 г. в статията си „Уилсън е предотвратил подялбата на България.” Той се позовава на обнародваните мемоари на американския държавен подсекретар Лансинг, от които става ясно, че лично президентът Уилсън е успял да предотврати една още по-голяма беда, разпокъсването и подялбата на България между съседните държави. Венизелос в съгласие с румънската и сръбската делегация бил изработил план за разделяне на България на три автономни области, предадени към всяка една от трите съседни държави: първата – протекторат на Гърция, границата на която върви от Неврокоп до нос Емона на Черно море с център Бургас; втората – протекторат на Румъния, от Емона до Видин с център Русе, и третата – останалата част на България с център София, под протектората на Сърбия. Зад този проект застават най-влиятелните хора в конференцията Клемансо и Лойд Джордж. Когато Венизелост представил проекта за подялбата на България, той срещнал остра съпротива от Уилсън, който заявил категорично, че ще напусне конференцията в Париж, но „няма да се съгласи с подялбата на един народ със самостоятелна държава и минало.”

Най-тежки за България се оказват териториалните клаузи. Южна Добруджа остава в пределите на Румъния, както и Вардарска Македония – в Сръбско-Словенско-Хърватското кралство, нерешен остава въпросът с Източна Тракия, която Турция бе окупирала през 1913 г. в нарушение на Лондонския мирен говор и бе прогонила от там българското население с „огън и меч”. Освен че не бе спазен заявеният преди края на войната принцип, че границите между спорещите държави ще се решават след допитване до населението, изконни български земи в Македония, Тракия и Добруджа остават извън пределите на България. И което е най-стъписващо – отнемат се нови български земи, които до тогава са били в пределите на българската държава.

С отнемането на Беломорието се създава нов териториален въпрос, с много тежки за България последици, защото се затваря единственият ѝ свободен презморски път, който е от жизнено значение за нейното стопанско развитие и търговски обмен със Средиземноморския свят. Такъв нов териториален въпрос създава и отнемането на т.н. „Западние покрайнини”, които включват Струмица, Цариброд и Царибродско, Босилеград и Босилеградско, редица села от Трънско и Кулско, в които винаги е живяло чисто българско население и се предават на Сръбско-Словенското-Хърватското кралство само от т.н. „стратегически съображения”. Окупацията на Западните покрайнини от сръбските войски започва и се осъществява преди още комисията по очертаване на границата между двете държави да е изпълнила задачата си, което е грубо нарушение на разпоредбите и на самия мирен договор. Прокарването на самата гранична линия надминава и най-песимистичните опасения. Тя не се съобразява нито с демографските, нито с административните, нито с екологичните дадености. Седемнайсет села са разсечени от границата на две части – една източна и една западна. Това става много години преди цивилизованият свят да заговори за разделения

след Втората световна война Берлин на Източен и на Западен. На някои места новата държавна граница в съсечените от новата сръбско-българска граница села отделя селското гробище от селото, в други – водоизточникът или църквата му, на трети – най-хубавите ниви и ливадите. Има случаи и на „поделени” къщи: вратата на къщата в Сърбия, прозорците – в България, или обратното.

В Ньойския договор е записан текст, който открива възможност за бъдещи принудителни изселване на българското население от земите, останали извън пределите на българската държава. Втората алинея от чл. 56 на договора гласи: „България се задължава да признае постановленията, които Главните съюзни и сдружени сили биха счели за уместни, относително взаимната и доброволна емиграция на малцинствата”.

Тук действително се говори само за доброволна емиграция, но това се оказва само благовидната форма, с която ще се постави началото на процес, чийто финал ще бъде насилственото прогонване на българите от Западна Тракия с методи, каквито приложени при други случаи и на други места, съвременното човечество е заклемило и осъдило като най-тежки престъпления.

ЛИТЕРАТУРА

- Александров, Е, Л. Спасов, В. Тошкова.** Българската дипломация за мирна ревизия на Ньой (1919 – 1944). – В: История на българите, Т. 4, С., 2003.
- Александров, Е.** Диктатът като „дипломация” от Солун до Ньой. – История на българите, Том 4. Българската дипломация от древността до наши дни. С., 2003, с. 334 - 344.
- Българите** от Западните покрайнини (1878 – 1975). Архивите говорят. 35. С., 2005.
- България в Първата световна война. Равносметката. – Сб. Том 3. С., 2018.
- Българската делегация за мира. Документи по договора в Ньой. С., 1919.
- Вазов, Б.** Дайте ни Беломорския бряг: Тракия пред ревизия в Севърския договор. С., 1921.
- Вакарелски, Хр.** Бит на тракийските и малоазийските българи. – В: Тракийски сборник III. 5, 1935.
- Василев, В.** Правителството на БЗНС, ВМРО и българо-югославските отношения. С. 1991.
- Василев, Н.** Триумфите и катастрофите на българската дипломация. С., 1999.
- Възражение на българската делегация по проектодоговора за мир. – *The Frontiers of Bulgaria*. Geneva. 1979.
- Генов, Г.** Източният въпрос. Политическа и дипломатическа история. Част 1856-1919. С., 1926.
- Генов, Г.** Една тъжна годишнина. Ньойският мирен договор. С., 1929.
- Генов, Г.** Ньойският договор и България. С., 1936.
- Генов, Г.** Правният режим на Пролитите. Минало и настояще. С., 1936.
- Гонев, Д.** Идеята за автономия като тактика в програмите в национално-освободителното движение в Македония и Одринско 1893-1941. С., 1983.
- Дамянов, С.** България и балканските страни по време на войните 1912-1918. С., 1986.
- Димитров, Д.** Тракийският въпрос и икономическият излаз на България на Егея. Париж, 1938.
- Димитров, В.** Малцинствено-бежанският въпрос в българо-гръцките отношения 1919 – 1939. Благоевград, 1982.

Дневникът на Михаил Сарафов за сключване на мирния договор в Ньой през 1919 г. – В: Известия на Института по българска история. 3-4, 1951.

Договорът за мир. С., 1919.

Доклад на Парламентарната изпитателна комисия по управлението на страната през периода 21 юни 1918 г. до 18 октомври с. г. относно делата на бившите министри от кабинета на Ал. Малинов. С., 1923.

Документи по договора в Ньой. С., 1919.

Документи и материали за историята на българския народ. С., 1969.

Елдьоров, Св. Военно-историческите изследвания в България за Първата световна война. България в Първата световна война. Равносметката. Сб. Том 3. С., 2018.

България в Първата световна война. Равносметката. Сб. Том 3. С., 2018, с. 126 – 142.

Западна Тракия. С. 1946.

Иширков, А. Западна Тракия и договорът за мир в Ньой. С., 1920.

Иширков, А. България и Бяло море. С., 1914.

Камбуров, Г. Териториалните и военните клаузи на Ньойския договор и тяхното изпълнение. – В: Военноисторически сборник. Т. 5, 1969.

Караджов, С. Търговско-икономическото значение на беломорския бряг за България. – В: Тракия пред ревизия на Севърския договор. С., 1921.

Кесяков, Б. Принос към дипломатическата история на България. С., 1926.

Кесяков, Б. Принос към дипломатическата история на България 1878 – 1925. Т. 1. 1878-1925. Договори, конвенции, спогодби, протоколи и други съглашения и дипломатически актове. С кратки обяснителни бележки. С., 1925; Т. 2. Ньойският договор (чл. 1-147). С обяснителни бележки и др. С., 1926.

Коминтернът и България (март 1919 - септември 1944) Документи Т. 1-2. Съст. Л. Ревякина и др. С., 2005; Архивите говорят, Т. 36; Т. 37.

Косатев, Т. Тракийският въпрос във външната политика на България (1919-1923). С., 1996.

Ларше, М. Световната война на Балканския полуостров. Ръководство на войната. С., 1940.

Маждраков, П. Беломорска Тракия. С., 1942.

Марков, Г. Голямата война и българският стремеж между Средна Европа и Ориента 1916- 1919. С., 2005.

Марков, Г. Голямата война и българският меч над Балканския възел 1914-1919. С., 2016.

Марков, Г. Ньойският диктат – „победените са виновни“. – В: България в Първата световна война. Равносметката. Сб. Том 3. С., 2018, с. 7 – 12.

Матеева, М. и Х. Тепавичаров. Дипломатическите отношения на България. 1878-1988. С., 1989.

Мирът на Близкия изток и Тракийският въпрос. Произнесени речи на 28 декември 1920 г. в София. С. 1920.

Мицулов, Н. Ньойският мирен договор и българският военен флот (1919-1921). – В: България в Първата световна война. Равносметката. Сб. Том 3. С., 2018, с. 68 – 104.

Муравиев, К. Договорът за мир Ньой. С., 1992.

Обвинителният акт против бившите министри от кабинета на Васил Радославов 1913-1918. С., 1921

Недялков, Д. Българското въздухоплаване след Ньойския договор. – В: България в Първата световна война. Равносметката. Сб. Том 3. С., 2018, с. 57 - 67.

Николов, Д. П. Българите от Тракия и спогодбата на България и Турция. Противобългарската политика на Ангора и Атина. С., 1928.

- Орманджиев, И.** Външната политика на България с особен поглед към Тракийския въпрос. С. 1934.
- Орманджиев, И.** Средиземно море в светлината на историята. С., 1940.
- Попов, К.** Конвенцията за взаимно изселване между България и Гърция и спорът ни с гърците за черкви, училища и манастири. С., 1935.
- Протоколи** от съдебни заседания на държавния съд за углавно дело против бившите министри от кабинета на д-р В. Радославов. 1913-1918. Ч 1-2.С., 1922.
- Радев, С.** Конференцията в Букурещ и Букурещкият мир от 1913. С., 1992.
- Разбойников, А.** Тракия. С., 1946.
- Райчевски, С.** Българите в световните хроники. Том 1, 1912 – 1925. С., 2004.
- Райчевски, С.** Ньойският договор 1919 г. Диктат и неизпълнени обещания. С., 2010.
- Райчевски, С.** Долу Ньой! С., 2019.
- Райчевски, С.** Беломорска България. С., 2010.
- Райчевски, С.** Геноцидът над българите през XX век. С., 2005.
- Райчевски, С.** Царибродските българи. С., 2008.
- Тошев, А.** България и нейните съседи. Част 2. Българо-гръцките отношения. С., 1943.
- Трифонов, С.** Антантата и Тракия 1919 – 1920. С., 1989.
- Христов, Х.** България, Балканите и мирът 1919. С., 1984.